

KRESOWI ŻOŁNIERZE ARMII KRAJOWEJ

HISTORIA - POLITYKA - PAMIĘĆ

POD REDAKCJĄ NAUKOWĄ
OLGIERDA GROTTA I ADAMA PERŁAKOWSKIEGO

KRESOWI ŻOŁNIERZE
ARMII KRAJOWEJ

KRESOWI ŻOŁNIERZE ARMII KRAJOWEJ

HISTORIA – POLITYKA – PAMIĘĆ

*Pod redakcją naukową
Olgierda Grotta i Adama Perłakowskiego*

*Postowie
Grzegorz Mazur*

Muzeum Armii Krajowej
im. gen. Emila Fieldorfa-Nile w Krakowie

Kraków 2024

Olgiert Grott
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
✉ <https://orcid.org/0000-0003-3489-2660>
✉ olgiert.grott@uj.edu.pl

Adam Perlakowski
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
✉ <https://orcid.org/0000-0003-2514-7757>
✉ adam.perlakowski@uj.edu.pl

© Copyright by Muzeum Armii Krajowej w Krakowie and individual authors, 2024

Recenzenci: prof. dr hab. Tomasz Gąsowski, UJ/AIKr
dr hab. prof. UKEN Przemysław Wywił
Opracowanie redakcyjne: Agnieszka Kowalczyk
Projekt okładki: Marta Jaszczuk

Biblioteka Muzeum Armii Krajowej w Krakowie, nr 10
Redaktor serii: dr hab. Olgiert Grott, prof. UJ

ISBN 978-83-8368-006-4 (druk)
ISBN 978-83-8368-007-1 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788383680071>
ISSN 2544-3127

Niniejszy tom powstał w wyniku realizacji projektu badawczego w ramach programu „Szlakami Polski Niepodległej”, pt. „Kresowi Żołnierze Armii Krajowej” (Nr projektu: 01SPN 17 0002 18) finansowanego ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Na okładce: Partyzanci 3 Wileńskiej Brygady AK. Drugi od lewej ppor. Władysław Jurasow „Wiarus”, dowódca plutonu szkolnego, i jego podkomendni: Leonard Siemaszko „Długi” (trzeci od lewej), obok Henryk Siemaszko „Dłuższy”, pod nim z parabellum za pasem Roman Drutel „Komar”, bez czapki por. Wiktor Jagoda „Brzoza”, 1944 r., fot. ze zbiorów AAN

W publikacji wykorzystano fotografie ze zbiorów: rodziny Czesława Hołuba (Okręg Polesie AK), Archiwum Akt Nowych (Okręg Wilno AK), Muzeum Armii Krajowej (Okręg Wołyń AK) oraz z publikacji: K. Krajewski, T. Łabuszewski, *Białostocki Okręg AK-AKO*, Warszawa 1997 (Inspektorat Grodno AK) i ze zbiorów Fundacji Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego (pozostałe okręgi)

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

Spis treści

Olgierd Grott, Adam Perłakowski, <i>Wstęp</i>	7
Tomasz Dudek, <i>Okręg (Obszar) Lwów Armii Krajowej</i>	11
Tomasz Dudek, <i>Okręg Stanisławów Armii Krajowej</i>	143
Tomasz Dudek, <i>Okręg Tarnopol Armii Krajowej</i>	195
Jakub Maszkiewski, Tomasz Dudek, <i>Okręg Wołyń Armii Krajowej</i>	257
Tomasz Dudek, <i>Okręg Polesie Armii Krajowej</i>	343
Tomasz Dudek, <i>Okręg Nowogródek Armii Krajowej</i>	373
Joanna Chudzicka, <i>Okręg Wilno Armii Krajowej</i>	445
Karol Kordas, <i>Inspektorat Grodno Armii Krajowej</i>	509
Posłowie.....	579
Indeks osób.....	589
Indeks geograficzny	669

WSTĘP

Ogromną rolę dla Armii Krajowej odgrywały jej struktury terenowe, do których należały okręgi pokrywające teren całej przedwojennej Rzeczypospolitej. To one zapewniały codzienne funkcjonowanie podziemnej armii, stanowiły jej zaplecze organizacyjne, logistyczne, kwatermistrzowskie oraz – co było szczególnie ważne w końcowych latach II wojny światowej – niosły pomoc i wsparcie ludności polskiej pozostałej na terenach zajętych przez armię sowiecką po 1944 r. W powszechnym i popularnym przekazie Armia Krajowa jawi się jako największa siła zbrojna walcząca z najeźdźcą spod znaku swastyki oraz sierpa i młota, złożona z ludzi młodych, ofiarnych, gotowych poświęcić swoje życie „na ołtarzu Ojczyzny”. Niewątpliwie przekaz ten jest prawdziwy, ale musimy również pamiętać o tym, że nawet największy zapal i poświęcenie nie są niczego warte, jeśli nie mają wsparcia umożliwiającego podjęcie długiej, a przede wszystkim skutecznej walki. To wsparcie mogło zapewnić wyłącznie profesjonalne zaplecze struktur Polskiego Państwa Podziemnego.

Niniejszy tom studiów dotyczy właśnie problematyki związanej ze strukturami kresowych okręgów AK, z ich działalnością, składem osobowym oraz walką z okupantem sowieckim i niemieckim. Tomasz Dudek, jako autor obszernych studiów odnoszących się do działalności „kresowych okręgów” AK (Lwów, Nowogródek, Polesie, Stanisławów, Tarnopol); Jakub Maszkiewski piszący wraz z T. Dudkiem o Okręgu Wołyń; Karol Kordas, spod którego pióra wyszedł szkic o Inspektoracie Grodno; czy Joanna Chudzicka, autorka tekstu dotyczącego Okręgu Wilno, dali bardzo bogatą pod względem faktograficznym i interpretacyjnym

panoramę działalności grup polskiego ruchu oporu od początków pojawienia się pierwszych, pojedynczych organizacji o charakterze militarnym, aż do profesjonalnie zorganizowanych struktur Polskiego Państwa Podziemnego na terenach Kresów Wschodnich Drugiej RP. Co ciekawe, w wielu przypadkach los akowskiej organizacji, który *de facto* był przesądzony po wkroczeniu Sowietów na wschodnie tereny Polski w 1944 r., nie wiązał się z zaprzestaniem działalności ludzi pracujących w ramach dotychczasowych struktur. Przykłady Leonarda Konikiewicza „Topoli”, Zygmunta Stachowicza „Żmudzina” oraz Józefa Mikłaszewicza „Fali”, Franciszka Talewicza „Komara” i Franciszka Markisza „Niedźwiedzia” bardzo wyraźnie pokazują, że nawet w niesprzyjających warunkach nowej okupacji można było tworzyć nowe organizacje niepodległościowe, skupiające z jednej strony swoją uwagę na pomocy dla ludności polskiej, która pozostała na obszarach zagarniętych przez ZSRS, i dla tych żołnierzy, których aresztowało sowieckie NKWD, a z drugiej strony – na akcjach zbrojnych wymierzonych w funkcjonariuszy bezpieczeństwa oraz administracji sowieckiej gnębiącej Polaków. Niektóre z oddziałów były w stanie kontynuować walkę nawet aż do śmierci Stalina w 1953 r. To właśnie tego typu działalność, jej duchowa spuścizna czy legenda w postaci ustnej tradycji, która przetrwała na tych terenach (Białorusi i Ukrainy) do końca lat 80 XX w., umożliwiła rozwój polskich organizacji kulturowo-oświatowych już po 1989 r.

Odrębnym zagadnieniem poruszonym w publikacji jest także ukazanie przygotowań do operacji „Ostra Brama”, przeprowadzonej w 1944 r., której najważniejszym celem było opanowanie Wilna (T. Dudek, J. Chudzicka). Jak wiemy, pod względem militarnym i politycznym akcja ta zakończyła się niepowodzeniem. Nie udało się zdobyć Wilna, a w obliczu nadchodzącej ofensywy armii sowieckiej udział żołnierzy AK w walce z Niemcami oznaczał konieczność własnej dekonspiracji i w konsekwencji ujawnienie podziemnych struktur AK na tym terenie wobec wkraczających Sowietów. Był to w wielu wypadkach wyrok śmierci na uczestników tej konspiracji, a brak zainteresowania aliantów zachodnich losami Polski po 1944 r. dawał wolną rękę sowieckim organom represji.

Ciekawą część rozważań stanowią także teksty ukazujące tworzenie struktur samoobrony na terenie dawnych województw: lwowskiego, tarnopolskiego (T. Dudek) oraz na Wołyniu (T. Dudek, J. Maszkiewski). Stanowiły one odpowiedź na zbrodniczą działalność ukraińskich nacjonalistów, którzy dążyli – drogą ludobójstwa – do całkowitego unicestwienia ludności polskiej, zamieszkującej od kilkuset lat te tereny. W tekstach tych widać bardzo wyraźnie, że wbrew obiegowym opiniom, często obecnym w ostatnich latach w polskiej przestrzeni publicznej, Armia Krajowa nie opuściła ani nie zdradziła Polaków mieszkających na Kresach, a jej

działanie, mimo ograniczonego zasięgu, stanowiło maksimum tego, co od 1943 r. było w stanie zorganizować polskie podziemie niepodległościowe w celu obrony ludności polskiej.

Oddana do rąk Czytelników publikacja nie wyczerpuje oczywiście problematyki struktury i działalności kresowych okręgów Armii Krajowej. Stanowi jednak ważny głos w dyskusji i zachętę do dalszych szczegółowych badań. Należy również wskazać, że książka stanowi efekt kilkuletniej pracy zespołu badawczego, którego zadaniem było przygotowanie i udostępnienie „Bazy Kresowych Żołnierzy Armii Krajowej”. Liczy ona obecnie kilkadziesiąt tysięcy nazwisk, które niejednokrotnie tworzą minibiografie i są udostępnione na stronie Muzeum Armii Krajowej im. Emila Fieldorfa „Nila” w Krakowie pod adresem: <https://baza.muzeum-ak.pl>

Jako redaktorzy niniejszego tomu chcielibyśmy również podkreślić, że w rzeczywistości wirtualnej funkcjonują równolegle inne bazy żołnierzy Armii Krajowej na Kresach, które uzyskały dofinansowanie z programów rządowych. Trzeba w tym miejscu wspomnieć m.in. o portalu zatytułowanym „Kresowi Żołnierze AK – odzyskane dziedzictwo”, powstałym dzięki wsparciu Rządowego Programu Funduszu Inicjatyw Obywatelskich za lata 2021–2023. Został on umieszczony w sieci pod adresem: <http://kresowi-zolnierze.pl>. Już samo porównanie szaty graficznej tego portalu ze stroną „Bazy Kresowych Żołnierzy Armii Krajowej” powstałą w Muzeum AK im. Generała Emila Fieldorfa „Nila” w Krakowie skłania do refleksji, że twórcy tej pierwszej najprawdopodobniej wzorowali się na tym, co można znaleźć na stronie krakowskiego muzeum. Poza tym informacja, którą można przeczytać na stronie bazy „Kresowi Żołnierze AK – odzyskane dziedzictwo”, o tym, że portal ten stanowi pierwsze, całościowe kompendium na temat Kresowych Żołnierzy Niezłomnych, tworzone we współpracy z szeregiem partnerów, a także aktywizujące do współpracy przy nim zarówno młodzież, jak i osoby starsze (m.in. kombatanów AK i członków ich rodzin)¹ jest po prostu nieprawdziwa, gdyż to właśnie „Baza Kresowych Żołnierzy Armii Krajowej” jest pierwszym tego typu opracowaniem internetowym². Nie ulega wątpliwości, że popularyzacja wiedzy o działalności struktur Armii Krajowej na terenach okupowanych przez Niemców i Sowie-

¹ Por. <http://kresowi-zolnierze.pl/projekt.html> – 29 IV 2024.

² J. Chudzińska, O. Grott, K. Kordas, *Cyfrowa baza kresowych żołnierzy Armii Krajowej jako forma upowszechniania rozwoju wiedzy o żołnierzach polskiego podziemia niepodległościowego*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2024, nr 2; [on-line:] <https://btp.ka.edu.pl/btip-2024-nr2/> – 29 IV 2024.

jest niezwykle cenna i pożądana, ale nie można w taki sposób wprowadzać w błąd tych, którzy są zainteresowani problematyką losów żołnierzy AK na Kresach i trafiają na tego typu strony internetowe, oczekując jednocześnie rzetelnej, a przede wszystkim naukowej oraz wiarygodnej informacji.

Dalszy komentarz na ten temat wydaje się nam zbyteczny.

Olgierd Grott, Adam Perłakowski

Niniejszy tom studiów powstał w wyniku realizacji projektu badawczego w ramach programu „Szlakami Polski Niepodległej”, pt. „Kresowi Żołnierze Armii Krajowej” (Nr projektu: 01SPN 17 0002 18) finansowanego ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Tomasz Dudek

Uniwersytet Jagielloński / Biblioteka Jagiellońska

OKRĘG (OBSZAR) LWÓW ARMII KRAJOWEJ

ABSTRACT

The Home Army Lviv District

This section discusses the history of the ZWZ-AK (The Home Army Union of Armed Struggle) in its Lviv district during World War Two. In this paper, the author attempted to showcase the operations of individual units of the Polish underground resistance organisation in the Lviv area which targeted the Soviets, the Germans, and the Ukrainians, as well as to reconstruct the staffing of the Lviv district structures. What is interesting is that the author did not ignore an important, yet little known issue of the Polish civilian self-defence organised against Ukrainian nationalists targeting the Polish population with criminal acts in the Lviv area. It was the Polish self-defence operatives who allowed large clusters of Polish population to survive. The author discussed the course of Operation Tempest and the attempted to reconstruct the underground resistance structures under the new occupational force, the Soviets. The structures concerned are both the “NIE” resistance organisation and the extra-territorial Lviv district of the WIN (Freedom and Independence Association) formed in the novel environment of the Recovered Territories (a.k.a. Regained Lands or Western Borderlands).

Keywords: World War Two (1939-1945), AK Lviv District, Polish Home Army, armed combat, self-defence, Operation Tempest

1. Rys historyczny

Lwów, będący do 1939 r. stolicą województwa oraz głównym miastem Małopolski Wschodniej, po wybuchu II wojny światowej pozostawał początkowo poza strefą działań wojennych. Szybko się to jednak zmieniło. Już 12 września na rogatkach miasta pojawiły się pierwsze oddziały niemieckie. Rozpoczęło się oblężenie trwające 10 dni. Sytuacja polskiego garnizonu w sposób znaczący pogorszyła się 17 września, kiedy to do miasta dotarła informacja o sowieckiej agresji. 20 września pod Lwów podeszły jednostki Armii Czerwonej (ACz). W tej sytuacji dowodzący obroną gen. Władysław Langner wobec braku nadziei na odsiecz zdecydował się 22 września na poddanie miasta Sowietom. W podpisanym porozumieniu gwarantowano oficerom i żołnierzom wolność i nietykalność własności. Porozumienie to jednak złamano, większość polskich żołnierzy i oficerów została aresztowana i wywieziona do obozów¹.

Jeszcze w dniu kapitulacji, 22 września, gen. dyw. Marian Januszajtis-Żegota dowodzący podczas walk o miasto tzw. Korpusem Ochotniczym do Zadań Specjalnych powołał Polską Organizację Walki o Wolność (POWW, inne nazwy: Polska Organizacja Walki Wolnościowej, Związek Obrońców Wolności i Ojczyzny, Polska Organizacja Wyzwolenia Ojczyzny, Polska Organizacja Wojskowa)². Jej komendantami byli kolejno: gen. dyw. Marian Żegota-Januszajtis; gen. bryg. Mieczysław Boruta-Spiechowicz „Kopa”; płk Jerzy Dobrowolski. Funkcję zastępcy komendanta pełnili kolejno: gen. bryg. Boruta-Spiechowicz „Kopa”, aresztowany pod nazwiskiem Morawski; mjr Zygmunt Dobrowolski (przeszedł do Związku Walki Zbrojnej-2 [ZWZ-2]). W skład dowództwa weszli również: szef sztabu ppłk Antoni Jakubski (wrzesień-10 października 1939) – zagrożony aresztowaniem opuścił miasto; płk art. w st. sp. Jerzy Dobrowolski (listopad-grudzień 1939) „Inżynier” (1879-1941) – aresztowany we Lwowie, został zamordowany w więzieniu na Zamarstynowie; adiutant ppor. Stanisław Rojek (wrzesień-26 listopada

¹ Archiwum Wschodnie Ośrodka Karta (AW Ośrodka Karta), sygn. I/0185, relacja Jerzego Gardynika, k. 2; Biblioteka Jagiellońska (BJ) w Krakowie, Sekcja Rękopisów, przyb. 690/04, Fragment Archiwum Armii Krajowej w Małopolsce Wschodniej, Raport Lecha Sadowskiego nr 5 z 18 grudnia 1941 r., [b.p.]; *Kronika 2350 dni wojny i okupacji Lwowa 1 IX 1939-5 II 1946*, zebrali: G. Mazur, J. Skwara, J. Węgierski, Katowice 2007, s. 58.

² S. Pempel, *ZWZ-AK we Lwowie 1939-1945*, Warszawa 1990, s. 9-10; B. Szeremeta, *Związek Walki Zbrojnej zwalczany przez NKWD we Lwowie 1939-1941*, Wrocław 1998, s. 46-47; R. Wnuk, „Za pierwszego Sowietą”. Polska konspiracja na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (wrzesień 1939 – czerwiec 1941), Warszawa 2007, s. 35.

1939) – utracił kontakt z organizacją; kierownicza łączności i sekretariatu Władysława Piechowska (10 października-grudzień 1939) – przeszła do ZWZ-2; kierownicza sekcji łączniczek Maria Wierzyńska; (?) Rembowska – aresztowana; Bronisława Daszkiewicz – przeszła do ZWZ-2. Obok wymienionych w skład komendy organizacji wchodził też: Stanisław Wierzyński, ppor. Adam Wierciński, Zbigniew Draniewicz³. Według Rafała Wnuka organizacja kierowana przez gen. Januszajtisa-Żegotę bardzo szybko się rozrastała. W połowie października 1939 r. było już w niej zaprzysiężonych ok. 300 ludzi.

Zdecydowano wówczas o jej podziale na trzy grupy kierowane przez: ppłk. Alfreda Greffnera (ok. 200 ludzi uzbrojonych w karabiny, 26 lkm-ów, 12 ckm-ów oraz kilkaset granatów), ppor. Jana Jaworskiego „Kowala” (ok. 40-50 ludzi uzbrojonych w 40 karabinów, 10-12 lkm-ów oraz niedużą liczbę granatów) i por. Machalskiego (ok. 100 ludzi uzbrojonych w karabiny, 12 lkm-ów i granaty). Na terenie Lwowa utworzono rejony: pierwszy (Centrum) – dowódca por. Karol Trojanowski, drugi (Dworzec Główny) – dowódca mjr Tadeusz (?) Zakrzewski, trzeci (ulica Stryjska) – dowódca kpt. Jaremski, czwarty (nazwa nieznana) – dowódca kpt. Szeremeta, piąty (nazwa nieznana) – dowódca N.N., szósty (nazwa nieznana) – dowódca N.N., siódmy (ulica Janowska) – dowódca N.N. „Janek”. Po drugie, zdecydowano o tworzeniu kilkuosobowych komórek (3-5 zaufanych ludzi) w większych miastach oraz na obszarze przygranicznym. Miały one stanowić załączek struktur konspiracyjnych na tym terenie. W tym celu przedstawiciele lwowskiej konspiracji mieli skontaktować się z zaufanymi osobami zamieszkałymi w Krzemieńcu, Przemyśle, Dubnie, Równem, Łucku, Tarnopolu, Gródku Jagiellońskim, Stryju. Równocześnie podjęto decyzję o organizacji tras kurierskich (przerzutowych) do Rumunii i na Węgry. Do realizacji tego zadania powołano trzy grupy: pierwszą dowodził por. Antoni(?) Wysocki, drugą – ppor. Jan Jaworski „Kowal”, trzecią – por. Kazimierz Leski. Niestety, przez granicę udało się przedostać jedynie części członków pierwszej i drugiej grupy. Jaworski i Leski zdołali powrócić do Lwowa, meldując Januszajtisowi-Żegocie, że Sowieci całkowicie zamknęli granice z Rumunią i Węgrami. Dramatycznie potoczyły się losy por. Wysockiego, który został aresztowany przez sowieckich pograniczników. Przez kilka miesięcy przebywał w więzieniu we Lwowie. Został skazany na śmierć i rozstrzelany w październiku 1940 r.⁴ W tej

³ E. Jaworski, *Lwów. Losy mieszkańców i żołnierzy Armii Krajowej w latach 1939-1956*, Pruszków 1999, s. 25-26; R. Wnuk, *op. cit.*, s. 35; J. Węgiński, *Obsada osobowa dowództw Lwowskiego Obszaru SZP-ZWZ-AK-NIE w latach 1939-1945*, Kraków 2000, s. 9-10.

⁴ *Polskie podziemie na terenach Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi w latach 1939-1941*, [kom. red. W. Komogorow et al.; wybór i oprac. nauk. Z. Gajowniczek et al.; tł. M. Słoń-Nowaczek,

sytuacji podjęto próbę nawiązania łączności radiowej, jednak z powodu braku hasel wywoławczych nadajników we Francji zakończyła się ona fiaskiem. Jednocześnie POWW wysłała na zachód trójkę kurierów. Byli to: por. sł. st. kaw. Jerzy Klimkowski, por. rez. inż. arch. Stefan Bogdanowicz, mjr (wł. plut.) Tadeusz Strowski. Cała trójka szczęśliwie dotarła do Paryża. Przekazali oni informacje na temat działalności POWW najwyższym władzom cywilnym i wojskowym RP⁵. Podjęto wówczas decyzję, iż organizacja kierowana przez gen. Januszajtisa-Żegotę stanie się podstawą formowania struktur ZWZ.

W tym samym czasie sowiecka bezpieka prowadziła aktywne rozpracowanie tworzących się struktur konspiracyjnych. Działania te bardzo szybko przyniosły wymierne efekty. Już 23 października aresztowano we Lwowie nauczycielkę Marię Błażejewską, w której mieszkaniu znajdował się punkt kontaktowy i pocztowy Januszajtisa-Żegoty. 26 października w ręce funkcjonariuszy Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych (NKWD – ros. Народный Комиссариат Внутренних Дел) wpadła Maria Wierzyńska, dyrektorka żeńskiego gimnazjum sióstr benedyktynek, a zarazem kierowniczka sekcji łączniczek POWW. Dzień później NKWD aresztował samego gen. Januszajtisa-Żegotę. W ciągu kilku dni aresztowano 10 łączniczek, które sądzone były wraz z Wierzyńską w kwietniu i czerwcu 1940 r. Wierzyńska skazana została na karę śmierci, zaś jej podkomendne, wśród których były też jej uczennice z gimnazjum sióstr benedyktynek, otrzymały od 3 do 10 lat więzienia. Po zawarciu układu Sikorski-Majski zostały zwolnione, natomiast los Wierzyńskiej, która przebywała w więzieniu na Łubiance, nie jest znany. Zupełnie inaczej potoczyła się historia gen. Januszajtisa-Żegoty. Przez kilka dni przebywał w więzieniu we Lwowie. Na początku listopada został przewieziony do Moskwy i osadzony na Łubiance, gdzie przetrzymywano go do wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej. Zwolniony w wyniku układu Sikorski-Majski opuścił Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich (ZSRS) wraz z armią gen. Władysława Andersa. Po 1945 r. pozostał na emigracji⁶.

Po aresztowaniu komendanta nowym szefem organizacji został gen. Boruta-Spiechowicz. Narastający z każdym dniem terror ze strony NKWD spowodował, że generał zdecydował się na opuszczenie miasta. Jego nowym miejscem pobytu stał się nadgraniczny Przemyśl. Tu również nie było bezpiecznie. W tej sytuacji

A. Tergalinskij, t. 2, Warszawa-Moskwa 2001, s. 759, 769; *Kronika 2350 dni wojny i okupacji...*, s. 76; R. Wnuk, *op. cit.*, s. 36.

⁵ J. Węgierski, *Lwów pod okupacją sowiecką 1939-1941*, Warszawa 1991, s. 29.

⁶ R. Wnuk, *op. cit.*, s. 38-39.

generał podjął decyzję o przedostaniu się na Węgry. Wcześniej jednak za pośrednictwem mjr. Zygmunta Dobrowolskiego przekazał dowodzenie organizacją w ręce płk. Jerzego Dobrowolskiego. Nocą z 13 na 14 listopada 1939 r. w pobliżu wsi Sitno pod Delatynem podjął próbę przekroczenia granicy z Węgrami, która zakończyła się fiaskiem. Boruta-Spiechowicz zatrzymany przez sowiecką straż graniczną został przewieziony do więzienia w Stanisławowie. O wiele więcej szczęścia miał szef sztabu ppłk Antoni Jakubski, który zdołał się przedostać przez zieloną granicę na teren okupacji niemieckiej⁷.

POWW to nie jedyna organizacja konspiracyjna powstała po kapitulacji Lwowa. W tym samym okresie utworzona została również grupa kierowana przez inż. Antoniego Hollendra „Wilkońskiego”, do 1939 r. prezesa Związku Strzeleckiego (ZS) we Lwowie. Interesujący jest fakt, iż grupa ta miała podwójną strukturę. Obok pionu cywilnego posiadała pion wojskowy, na którego czele stał ppłk sł. st. art. Tadeusz Słoniewski „Sewer Wartanowicz”. W skład dowództwa grupy wchodził też: ppor. rez. Kazimierz Broczener, Petri „Ursyn” oraz N.N. „Rafał”⁸.

Wyjazd ze Lwowa gen. Boruty-Spiechowicza niezbyt fortunnie zbiegł się z przybyciem do miasta różnych emisariuszy z ośrodków aspirujących do koordynowania działań nad tworzeniem struktur konspiracyjnych. Jako pierwszy do Lwowa przybył z Rumunii kurier rtm. Mirosław Dziekoński, który poinformował komendanta POWW, że ogólne kierownictwo nad tworzeniem i funkcjonowaniem struktur konspiracyjnych objęło polskie poselstwo w Bukareszcie. Władysława Piechowska, stojąca wówczas na czele wydziału łączności POWW, wspominała, że pod koniec listopada do Lwowa dotarła z Wilna kurierka N.N. „Zosia”, która poinformowała, że organizacja konspiracyjna utworzona w Wilnie otrzymała od rządu RP w Paryżu, za pośrednictwem polskiego przedstawicielstwa w Kownie, mandat do objęcia kierownictwa nad konspiracją na terenie okupacji sowieckiej. 1 grudnia 1939 r. do Lwowa dotarł wysłannik z Warszawy płk Stanisław Sosabowski, który poinformował, że komendę nad konspiracją w kraju obejmuje dowództwo w Warszawie. Po kilkudniowym pobycie Sosabowski wyruszył w dalszą drogę do Budapesztu. Towarzyszył mu przedstawiciel lwowskiej konspiracji Franciszek Cyganek⁹. Już po wyjeździe Sosabowskiego, 22 grudnia 1939 r., przybył do Lwowa emisariusz komendanta głównego ZWZ mjr Aleksander Klotz „Jan”,

⁷ *Kronika 2350 dni wojny i okupacji...*, s. 90; *Polskie podziemie na terenie...*, t. 2, s. 951-953; B. Szeremeta, *op. cit.*, s. 59; J. Węgiński, *Lwów pod okupacją...*, s. 35.

⁸ J. Węgiński, *Lwów pod okupacją...*, s. 26.

⁹ *Kronika 2350 dni wojny i okupacji...*, s. 91; R. Wnuk, *op. cit.*, s. 40.

„Niewiarowski”. Nawiązał on wówczas kontakt z ppłk. Janem Maksymilianem Sokołowskim „Janem”, „Trzaską”. Przekazał on komendantowi POWW instrukcje identyczne z tymi, które przywiózł płk Sosabowski. Kilka dni później powrócił z Budapesztu Franciszek Cyganek. Przekazał informacje, że polskie poselstwo na Węgrzech akceptuje instrukcje dostarczone przez Klotza i Sosabowskiego mówiące o tym, że POWW ma stanowić podstawę do budowy struktur konspiracyjnych ZWZ na terenie Małopolski Wschodniej i Wołynia¹⁰. Niestety, w drugiej połowie grudnia 1939 r. NKWD aresztowało płk. Dobrowolskiego. W tej sytuacji dowództwo siatki konspiracyjnej przejął ppłk Sokołowski. Kierowana przez niego siatka określana była w historiografii jako tzw. ZWZ-2. 19 grudnia 1939 r. do Lwowa powrócił z Paryża kurier Tadeusz Strowski, przywożąc rozkazy i instrukcje od naczelnego wodza dla generałów Januszajtisa-Żegoty, Andersa i Boruty-Spiechowicza. Niestety, żadnego z wymienionych generałów nie było już we Lwowie.

W tej sytuacji Strowski przekazał przywiezione dokumenty komendantowi lwowskiej POWW płk. Władysławowi Żebrowskiemu, powierzając mu dowództwo Lwowskiego Obszaru ZWZ. Powstałe w ten sposób struktury określane były później mianem ZWZ-1. Na podstawie otrzymanych pełnomocnictw Żebrowski rozpoczął działania mające na celu podporządkowanie Komendantowi Lwowskiego Obszaru ZWZ struktur konspiracyjnych na terenie Małopolski Wschodniej i Wołynia. Szybko okazało się jednak, że nie będzie to łatwym zadaniem. Pomiędzy grupą kierowaną przez płk. Dobrowolskiego (tzw. ZWZ-1) a grupą ppłk. Sokołowskiego (tzw. ZWZ-2) wywiązał się bardzo ostry konflikt o podłożu personalnym i politycznym. Szefowie ZWZ-1 mieli nie tylko poglądy antysanacyjne, ale także związani byli z rządem RP w Paryżu, podczas gdy szefowie ZWZ-2 reprezentowali poglądy sanacyjne oraz uważali, że dowództwo konspiracji powinno znajdować się w kraju, a nie za granicą. Mimo narastających animozji pomiędzy obiema grupami przez cały czas trwał rozwój struktur konspiracyjnych¹¹. W grudniu 1939 r. do dr. Władysława Zycha „Szarego”, „Falki”, „Sztroma”, jednego z dowódców Ochotniczej Straży Bezpieczeństwa (OSB) podczas obrony Lwowa, dotarła Janina Kultysówna „Błyskawica”. W imieniu płk. Żebrowskiego złożyła na jego ręce propozycję wejścia w struktury ZWZ-1, na co Zych wyraził zgodę. Kierowana przez niego

¹⁰ R. Wnuk, *op. cit.*, s. 41; A. Klotz, *Zapiski konspiratora 1939-1945*, oprac., wstęp i przypisy G. Mazur, Kraków 2001, s. 63; J. Fałęcki [wł. Jan Sokołowski], *Wspomnienia z lat okupacji*, Wrocław 1986, s. 7.

¹¹ A. Klotz, *op. cit.*, s. 68; B. Szeremeta, *op. cit.*, s. 49-50; B. Tomaszewski, J. Węgiński, *Zarys historii Lwowskiego Obszaru ZWZ-AK*, Warszawa 1987.

Ważną rolę w funkcjonowaniu Armii Krajowej pełniły jej struktury terenowe wraz z zapleczem logistycznym i kwatermistrzowskim. Niosły one pomoc ludności polskiej pozostającej na terenach zajętych przez Sowieców po 1944 r. Niniejszy tom studiów koncentruje się na problematyce związanej ze strukturami kresowych okręgów AK, z ich działalnością, składem osobowym oraz walką z okupantami niemieckim i sowieckim. Po 1944 r. akowskie struktury nadal funkcjonowały, a niektóre oddziały były w stanie kontynuować walkę przeciw Sowiecom aż do śmierci Stalina w 1953 r. To właśnie tego typu aktywność oraz jej legenda, która przetrwała na terenach Białorusi i Ukrainy do końca lat 80. XX w., umożliwiła rozwój polskich organizacji kulturowo-oświatowych już po 1989 r. Odrębnym zagadnieniem poruszonym w książce są przygotowania do operacji „Ostra Brama”, przeprowadzonej w 1944 r., której najważniejszym celem było zajęcie Wilna. Pod względem militarnym i politycznym zakończyła się ona niepowodzeniem. Nie udało się zdobyć Wilna, a w obliczu nadchodzącej armii sowieckiej udział żołnierzy AK w walce z Niemcami oznaczał konieczność własnej dekonspiracji i w konsekwencji ujawnienie podziemnych struktur na tym terenie. Ostatnią część książki stanowią teksty ukazujące tworzenie struktur samoobrony na terenie dawnych województw lwowskiego, tarnopolskiego i na Wołyniu. Były one odpowiedzią na zbrodnie ukraińskich nacjonalistów. Dowiedziono, że wbrew obiegowym opiniom, ostatnio często obecnym w polskiej przestrzeni publicznej, AK nie opuściła ani nie zdradziła Polaków tam mieszkających, a jej działanie stanowiło maksimum tego, co mogła zorganizować celem obrony ludności polskiej. Oddana do rąk Czytelników publikacja nie wyczerpuje oczywiście problematyki istnienia, struktury i funkcjonowania kresowych okręgów Armii Krajowej. Jest jednak ważnym głosem w dyskusji oraz zachętą do dalszych bardziej szczegółowych badań.

MUZEUM AK – INSTYTUCJA KULTURY MIASTA KRAKOWA I WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

<https://akademicka.pl>